

Dora MAČEK
Filozofski fakultet, Zagreb

NEKE ZNAČAJKE SJEVERNIH ENGLESKIH DIJALEKATA I SKANDINAVSKI DIJALEKATSKI SLIJED

Fonološke i semantičke značajke dijela sjevernoengleskog i škotskog vokabulara pokazuju sličnosti sa skandinavskim rječničkim blagom. Ta se konvergencija promatra kroz zajedničke izoglose tih dvaju područja.

1. U ovom se članku želim osvrnuti na one značajke sjevernih engleskih i škotskih¹ dijalekata, koje ih povezuju sa skandinavskim dijalekatskim slijedom². Kao posljedica zemljopisnog položaja germanskih jezika, odnosno njihovih dijalekata, smještenih iznad 52. paralele, te dodira koje su iz drugih razloga (naseljavanje, trgovina i sl.) imali kroz povijest, smatram da se te jezike, odnosno njihove dijalekte, može promatrati kao dijelove jednog područja koje na neki način čini jezičnu zajednicu (*Sprachbund*) ili područje konvergencije (*convergence area*)³. I mada se tu radi o srodnim, germanskim jezicima⁴, njihovi su standardni varijeteti izrasli na dovoljno različitim jezičnim osnovama i jezično-političkim principima, da ih se može promatrati kao jezičnu zajednicu. Zbog istoga se razloga neki nestandardni varijeteti na tom području uklapaju u više dijalekatskih sljedova. To je npr. slučaj sa sjevernim engleskim i škotskim dijalektima koji se mogu uvrstiti i u britanski i u skandinavski odnosno sjevernogermanski dijalekatski slijed.

¹ *Scots*, javni jezik Škotske od 15. do 17. st., ustuknuo pred južnim standardom ulaskom Škotske u uniju s Engleskom.

² Time prevodim engleski naziv *dialect continuum*, kojim se označavaju postpuni jezični pomaci od jednog dijalekta prema drugome, tako da oni geografski bliže smješteni pokazuju više sličnosti od onih udaljenijih.

³ Hock (1986:492) definira konvergenciju kao pojačanu sukladnost jezika ne samo u rječničkom blagu, nego i općenito u značajkama jezične strukture.

⁴ Sjeverni engleski dijalekti ne spadaju i u konvergentno područje koje se u skandinavskim zemljama naziva nordijskim kulturnim krugom, a u koje spadaju jezici poput finskog ili laponskog.

Jezične osobine po kojima varijeteti jednog područja konvergiraju, mogu biti posljedica izravnog pozajmljivanja, utjecaja na sustavne promjene, te zajedničkog (ne)sudjelovanja u nekim jezičnim promjenama. Sadašnji tradicionalni sjeverni engleski dijalekti, kao i tradicionalni dijalekti uopće, jezični su antikvarijati, ali i potencijalni izvor inovacija. Takvoj njihovoj osobini pridonijeli su i skandinavski jezici, s kojima su postojale tijesne veze.⁵ Sjeverni dijalekti engleskoga jezika te škotski, odlikuju se znatnim brojem pozajmljenica iz skandinavskih jezika, od kojih su mnoge ušle i u standardni varijetet⁶. Srodnost dijalekata kojima su u doba najtješnjih dodira govorili starosjedioci u Engleskoj i došljaci iz Skandinavije, te odsutnost jezičnog standarda, olakšala je jezično miješanje, čije su posljedice bile brzo utapanje skandinavskih jezičnih zajednica u engleske i njihov utjecaj na engleski i škotski vernakular. Time su se, mogli bismo reći, stvorile izoglose koje prelaze granice Britanskog otočja. One često pokazuju podudarnosti koje su posljedica konvergentnog ili paralelnog razvitka, te one koje su ojačane ili sačuvane pod utjecajem srodnih idioma.⁷

2. Područje s jakim skandinavskim utjecajem prostire se od sjevera Britanskog otočja (uključujući i sjeverni dio Irske) prema jugu do crte koja na sjeverozapadu prolazi ispod pokrajina Lancashire, šireg gradskog područja Manchestera, južno od Južnog Yorkshirea, te presijeca pokrajine Derbyshire i Nottinghamshire, da bi na svom jugoistočnom kraju završilo u zaljevu Wash južno od Lincolnshirea.

Jasno je da sve riječi nemaju jednaku rasprostranjenost, ali je ipak moguće razaznati neka karakteristična područja, katkada s umetnutim džepovima s (južnom) standardnom inačicom.

3. Prisutnost skandinavskog utjecaja katkada je teško ocijeniti budući da je riječ o vrlo sličnim srodnim jezicima i dijalektima u dodiru. To postaje još složenije ako se uzme u obzir jednako tako teško raspoznatljiv nizozemski utjecaj.

Na samo nekoliko od mnogobrojnih primjera pokušat ćemo odrediti podudarnosti između sjevernoengleskih i škotskih dijalekata i skandinavskih jezika i njihovo moguće mjesto u rečenom dijalekatskom slijedu.

3.1. Vrlo karakteristična riječ za skandinavski dijalekatski slijed, a u gore prikazanom engleskom jezičnom području, jest homogeno rasprostranjena riječ *bairn*⁸ [bernl 'dijete', koja je u staroengleskome pokrivala čitavo englesko govorno područje, no čija se izoglosa povukla prema sjeveru pred riječi *child*. *Bairn* se u istom značenju upotrebljava i u svim modernim skandinavskim jezicima u obliku *barn*⁹, dok je u

⁵ Danske i norveške naseobine na Britanskom otočju od 8. stoljeća, te kasnije pomorske veze.

⁶ Ono što se danas smatra standardnim britanskim engleskim jezikom osniva se na južnim engleskim dijalektima, koji nisu tako izravno uključeni u skandinavski slijed, ali su preko sjevernih engleskih dijalekata i oni značajno obilježeni skandinavskim utjecajem.

⁷ Za razliku od jugoistočnih engleskih govora, odakle se od 11. stoljeća širio utjecaj francuskoga jezika.

⁸ Staroengl. *bearn* > sredjoengl. *barn* > suvremeni engl. i škot. dial. *bairn*.

⁹ U skandinavskim jezicima, npr. u švedskom od istog korijena postoji glagol *bära* samo u značenju 'nositi'. Usporedi i značenje glagola *nositi* u hrvatskome, u značenju 'biti trudna'.

u južnom engleskom (a i u njemačkome) izuotrebe nestala već u ranom Srednjem vijeku¹⁰. Možemo dakle pretpostaviti da je u sjevernim engleskim i škotskim dijalektima ostala podržana skandinavskim okruženjem.

Slično se može ustvrditi i za riječ *wark* (*warch* na zapadu, u sjevernom dijelu pokrajine Merseyside i južnom dijelu Lancashirea) u značenju 'bol', čija uporaba zahvaća također homogeno područje koje na sjeveru presijeca pokrajine Northumberland i Cumbriju, a na jugu završava otprilike pokrajinama Lancashire, Zapadni Yorkshire i Humberside sjeverno od ušća rijeke Humber. Međutim, ne samo južno od tog područja, nego i sjeverno od njega¹¹ rabi se riječ *ache*¹², npr. *toothwark* (u škot. u 14. st. *tuihwark*) umjesto standardnog *toothache*. Isti se korijen nalazi i u skandinavskim ekvivalentima dan. *værk*, isl. *verkur*, norv. *verke*, šv. *vark*.¹³ Prekid te sjeverne izoglose riječju *ache* u pograničnim engleskim i dalje u škotskim govorima, može se vjerovatno objasniti naseljavanjem s juga Engleske nakon unije škotske i engleske krune.

3.2. Karakterističan skandinavski izgovor, npr. izostanak rane palatalizacije, koja je u južnim engleskim govorima djelovala na velarne okluzive ispred i iza prednjojezičnog samoglasnika, vidi se u riječi *brig* 'most', dan., norv. *brygge*, isl. *bryggja*, šved. *brygga* 'molo', koje značenje ima i u škotskom. Taj je izgovor jednako rasprostranjen kao riječ *bairn*, osim dva džepa s palataliziranim engleskim izgovorom *bridge* [brɪdʒ]¹⁴, i to u Tyne-and-Wear i istočnom Lincolnshireu.

S druge strane, kasna palatalizacija i slabljenje konsonanta ispred prednjojezičnih samoglasnika zahvatili su samo središnje norveške i švedske dijalekte (vidljivo i u standardnim varijetetima), a zaobišli danski, islandski i engleske govore koji su pozajmljivali od staronordijskog. Npr. škotska riječ *gowk*¹⁵ 'kukavica', dan. *gog* [goj], isl. *gaukur*, norv. *gauk* [gouk], *gjok* [jok], šved. *gok* [jok]. Oblik sa staroengleskom palatalizacijom (*geac* [jeak]) nije se održao.

Pridjev *brant*¹⁶ ili *brent* u značenju 'strm', također se rabi u pojasu sjevernoengleskih dijalekata Cumbrije, Durhama i Sjevernog Yorkshire, dok se sjevernije i južnije od toga područja rasprostire riječ *steep*¹⁷. Takav je, stariji oblik tipičan za rubne

¹⁰ Njem. *Kind* srodno je s engl. *child*.

¹¹ U Škotskoj se upotrebljava oblik *wark* u istom značenju u kojem i južnoengleski oblik *work*, u značenju 'rad'.

¹² Staroengl. *ace* 'bol'.

¹³ Od germanskoga korijena **warki-* odnosno glagola **warkian* razvila su se značenja i 'bol' i 'rad', tj. 'bol' > 'napor' > '(težak) rad'. Usporedi i slična značenja riječi *trud(ovi)* u hrv., *labour* ('trudovi') u engl. i u franc. *travail* 'rad; muka'.

¹⁴ Germ. **bruzjon* > staroengl. *brycg* > srednjoengl. *brigge*, *brugge* > mod. engl. *bridge*. Usporedi i njem. *Brücke*, nizozem. *brug*.

¹⁵ Germ. **gauka-* > staroengl. *geac* > srednjoengl. *zeac*, *zek*, *gouk*, *gok*. Posljednja dva srednjoengleska oblika skandinavskog su porijekla.

¹⁶ Germ. **branta-*.

¹⁷ Staroengl. *steap* > srednjoengl. *steep*.

govore, tj. istočne švedske i engleske, dok se na ostalom području toga slijeda /nt/ asimiliralo u /tt/, pa riječ glasi *bratt* u središnjim švedskim i norveškim dijalektima.

Skandinavski vokalizam može se primijetiti u dijalektalnoj riječi *stang* u značenju 'rudo' (standardno *shaft*): Staroengl. *steng* ne bi dalo samoglasnik /a/ (oblici s /a/ zabilježeni od 13. st.), a očito je ostao iz staronord. *stong*, danas dan., norv. *stang*, isl. *stong*, šved. *stang* 'motka'.

3.3. Jedan primjer značenjske konvergencije jest *neb*¹⁸ 'kljun' odnosno 'nos' na velikom području od gotovo čitavog krajnjeg sjevera do južnih dijelova Cumbrije i sjevernog Yorkshirea, osim dva džepa na istoku, oko grada Newcastle-upon-Tyne, gdje se u značenju 'kljun' rabi riječ *bill*¹⁹ i u istočnom dijelu Sjevernog Yorkshirea pozajmljenica iz francuskoga *beak*²⁰. Te dvije riječi sastavnice su i standardnog engleskog vokabulara. Značenje 'kljun' (a ne npr. 'lice') u sjevernoengleskim i škotskim govorima prilagodba je skandinavskom značenju. Ono je rasprostranjeno na povelikom prostoru koji je povijesno bio naseljen skandinavskim doseljenicima²¹ (Lincolnshire), a usred područja gdje inače preteže riječ *beak*. U džepove u sjevernim dijalektima gdje se ta riječ ne upotrebljava, druge riječi donesene su naseljavanjem iz južnih krajeva.

Inovacije u značenju, međutim, često su divergentnog karaktera, jer se sužavanjem ili prenošenjem, značenje udaljava od središnjeg skandinavskog značenja. To, međutim, ne ukida njihovo mjesto na sjevernogermanskom dijalekatskom slijedu, jer je takav razvitak uobičajen, pogotovo u rubnim područjima. Tako gore spomenuta riječ za 'kukavicu' *gowk*, postoji osim u škotskom i u drugim sjevernim dijalektima, no u prenesenom značenju 'luda', npr. *April gowk*, *fool gowk* (Northumberland, sjeverna Cumbria). Drugi su slični primjeri *rig* ili izvedenica *rigging*, čije je značenje 'leđa, hrbat' preneseno i specijalizirano u 'sljeme (hrbat) krova'.

3.4. Inovacije u rječniku pozajmljivanjem iz skandinavskih jezika vrlo su brojne, pa neka ih ilustriraju samo dva primjera. Dijalektalna riječ *lea*, *lay* (Istočna Anglia) 'kosa za travu' (opće engl. *scythe*) nema podlogu u staroengleskom nego u staronordijskom²², suvremeno dan. *le*, isl. *le*, norv. *lja*, šved. *lie*. Izraz za 'pjege (od sunca) na koži', uz opće engl. *freckles*, uz mnoge dijalektalne oblike kao *frackens*, *frackles*, *frettlles*, *frickeles*, *vrackles*, *vrickels*, *feckels*, *neckels* i sl., kao izvor imaju skandinavsko *freknur* (u engl. zabilježeno u 14. st. kao *frakines*, *frakenes*, *fraknes*, *frekenes*, *freknes*), danas u dan. *fregner*, isl. *frekna*, norv. *frakner*, *frukner*, šved. *fräkner*.

Promjene značenja skandinavskih pozajmljenica koje su posljedica inovacija u

¹⁸ Germ. **nabja-* > staroengl. *nebb* 'lice' > srednjengl. *neb* 'lice; nos; kljun'.

¹⁹ Od staroengleskoga *bill* 'mač, os'.

²⁰ Fr. *bec*.

²¹ U 10. stoljeću engleski je kralj Alfred dozvolio Skandinavcima, pretežito Dancima, da se nasele na sjeveru njegova kraljevstva, te da se tim područjem upravlja prema danskom zakonu. Stoga su u srednjovjekovnoj povijesti Engleske, krajevi od crte koja se proteže od Londona do rijeke Lea kraj mjesta Luton pa sve do mjesta Bedford, poznati pod nazivom *Danelaw*.

²² Germ. **lewan-* > staronord. *le*.

engleskim dijalektima vide se u narednih nekoliko primjera, gdje je mahom riječ o sužavanju, tvorbi posebnog značenja od općenitijeg. Npr. *scare* 'uplašiti', značenje razvijeno u Škotskoj i sjevernim dijalektima (od 13. st. *skerren*) od staronordijskog *skirrask* 'izbjegavati', isl. 'spriječiti'.

Za 'suhu hranu' (umotani obrok) u sjeveroistočnim se dijalektima (zabilježeno u 16. st.) rabi riječ *bait* od skandinavskog *beita*²³ 'hraniti se' ili 'pásti', a u sjeverozapadnima izraz *bagging*²⁴ (zabilježeno u 18. st.) od skandinavskog *baggi* 'zamotoľjak'.

4. Kao rubni varijeteti skandinavskog dijalekatskog slijeda, jasno je da zajednički element u engleskim i škotskim dijalektima često pokazuje osobine izoliranih, nematičnih varijeteta. To su neasimilirani nazal u *brant* i sl., ali i razvojni pravci koji se razlikuju od matičnih, što se ovdje posebno odnosi na semantičke promjene (*rig*, *bait* i sl.).

S druge strane, sjeverni engleski dijalekti, a nakon 18. st. i škotski, spadaju i u konvergentno područje južnog engleskog standarda, koji se nametao i u skandinavskom dijalekatskom slijedu i tako ga prekidao ili sprečavao ravnomjerno širenje njegova jezičnog inventara čitavim prostorom iznad 52. paralele. To je posebno vidljivo iz takvih primjera kao što je rasprostranjenost riječi *wark* u značenju 'bol' ili u *lea*, *lay* 'kosa' na pojas u sjevernoj Engleskoj koji se nalazi u sendviču između općeengleskih *ache*, *scythe* na sjevernijim i južnijim prostorima.

Unatoč jakoj konvergenciji prema (južno)engleskome standardu, sjevernoengleski i škotski govori imaju još uvijek dovoljno izoglosa koje konvergiraju s matičnim skandinavskim jezičnim inventarom da se mogu smatrati dijelom zapadnog ruba skandinavskoga dijelekatskog slijeda. Takva tvrdnja dakako ne pretpostavlja da je takav slijed potpunoma homogen, nego prije kao da je isprepleten varijabilnim izoglosama, koje mogu pripadati različitim dijalekatskim sljedovima.

Bibliografija

- Blondal Magnusson, Asgeir (1984) *Islensk orðsifjabok*, Orðabok haskolans, Reykjavík.
Campbell, A. (1959) *Old English Grammar*, Oxford at the University Press.
Cleasby, Richard, Gudbrand Vigfusson (1957) *An Icelandic-English Dictionary*, At the Clarendon Press, Oxford.
Hellquist, Elof (1922) *Svensk etymologisk ordbok*, Gleerups Forlag, Malmö.
Orton, Harold, Stewart Sanderson, John Widdowson, ured. (1978) *The Linguistic Atlas of England*, London, Croom Helm.
Robinson, Mairi ed. (1978) *The Concise Scots Dictionary*, Aberdeen University Press.
Skeat, Walter W. (1882) *A Concise Etymological Dictionary of the English Language*, Oxford, at the Clarendon Press.

²³ U srednjengleskome *baite* u značenju 'hrana; mamac'.

²⁴ U srednjengleskom zabilježeno *bagge* u značenju 'vreća' u 14. st.

- Stratman, Francis Henry & Henry Bradley (1891) *A Middle English Dictionary*, Oxford, Oxford University Press.
- Upton, Clive, Stewart Sanderson, John Widdowson ured. (1987) *Word Maps*, London, Croom Helm.
- Wessen, Elias (1941) *Svensk sprakhistoria*, Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- Wright, Joseph & Elisabeth Mary Wright (1928) *An Elementary Middle English Grammar*, Oxford, Oxford University Press.

SOME FEATURES OF NORTHERN ENGLISH DIALECTS AND THE SCANDINAVIAN DIALECT CONTINUUM

Summary

Phonological and semantic features of the northern English and Scottish vocabulary are discussed with respect to their similarities with the mainstream Scandinavian vocabulary. It is argued that the convergence of the two areas can be represented through common isoglosses, where the northern English-Scottish linguistic area forms the western boundary of the Scandinavian continuum.